

акцент переноситься з ізоляції на ресоціалізацію. Це відповідає європейським тенденціям, сприяє зниженню рецидивності та формуванню безпечного суспільства.

Отже, забезпечення прав людини в установах виконання покарань є важливим індикатором демократичного розвитку держави. Реформа пенітенціарної системи повинна базуватися на принципах гуманізму, верховенства права та поваги до людської гідності, що повністю узгоджується з ідеями Загальної декларації прав людини та європейськими стандартами у сфері поводження з ув'язненими.

Список використаних джерел

1. Михайло Романов. Установи виконання покарань під час війни. URL : <https://khpg.org/1608811011> (дата звернення: 10.11.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 / Верховна Рада України. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13, / № 32 від 23.08.2006 /. Ст. 270.
3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2024: Доп. Уповноваж. Верхов. Ради України з прав людини від 11.05.2025. URL : https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_доповідь_Уповноваженого_2024_році.pdf (дата звернення: 20.10.2025).

Павло ДОВГОПОЛ

заступник начальника Криворізького відділу з надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного управління з надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги, аспірант кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Інститут безоплатної правничої допомоги (далі – БПД, система БПД) є новітнім та остаточно несформованим, перебуває у процесі трансформації. Принципи є основоположними ідеями та керівними засадами будь-якого напрямку діяльності. Саме на основі принципів базується подальша політика, яка є функціональним елементом їх реалізації в рамках надання безоплатної

правничої допомоги.

Актуальність теми полягає у розкритті принципів надання БПД з точки зору фундаментальних засад, оскільки система БПД є основоположним та ключовим елементом доступу до правосуддя. Крім доступу до правосуддя, система БПД є якісним та кількісним показником державної політики у правотворчій та правозастосовній діяльності. Це обґрунтовується тим, що рівень доступу до правосуддя або юридичних послуг у цілому у державі відображає відкритість та її готовність до контрпозиції, що полягає в оскарженні державних рішень, де система БПД виступає провайдером.

У ст. 5 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» виокремлено такі принципи: 1) верховенство права; 2) законність; 3) доступність безоплатної правничої допомоги; 4) забезпечення якості безоплатної правничої допомоги; 5) гарантоване державне фінансування [1]. Варто відмітити, що чинне законодавство не передбачає надання окремої дефініції принципам БПД на відміну від Закону України «Про національну поліцію», де кожний принцип є окремою статтею нормативно-правового акта.

Щодо принципу верховенства права. Функціонування цього принципу вже стало складовою державної політики [2; 3], і система БПД не є винятком. Теоретико-правова характеристика у межах предмету розгляду системи БПД свідчить про те, що державна політика, нормативно-правові акти та внутрішні документи, які приймає система, не мають суперечити Конституції, законам України та підзаконним актам. Система БПД не є винятком і має функціонувати виключно на підставі права, тобто найвищого юридичного, фундаментального положення, яке втілює в себе непорушну гарантію людської недоторканності. У практичній складовій система стикається з певними перешкодами. Зокрема, це проявляється там, де теорія закону не має фундаментального врегулювання, натомість практичні та прикладні виклики вже вимагають рішень або суттєвих змін.

Щодо принципу законності. Сучасна наукова думка окреслює принцип законності як принцип чіткої визначеності норм права. Якщо держава накладає ті чи інші обмеження на поведінку людей, то вона як мінімум має чітко і недвозначно окреслити межі цих вимог. Чіткість правових норм, їх формулювань а згодом застосування не мають бути предметом спекуляцій та зловживання, корисного та надмірного використання. Якщо проаналізувати законодавство про безоплатну правничу допомогу, то в цілому не можна сказати, що чинні норми виходять за межі цього принципу. Але сучасна державна політика в розрізі надання державних послуг (якими є і БПД в тому числі) дуже добре відображається у вислові «інструкція вища за закон».

Щодо принципу доступності безоплатної правничої допомоги. Оскільки чинне законодавство не наводить тлумачення принципу доступності на нормативному рівні, ми пропонуємо синтезувати тлумачення цього принципу, базуючись на визначення принципу доступності правосуддя, що сформований у практиці Європейського суду з прав людини.

Однією із правових передумов забезпечення доступу до суду є наявність суб'єктивного права особи на судовий захист, яке прямо впливає з конституційного положення про судовий захист прав і свобод людини (ч. 3 ст. 8, ч. 1 ст. 55 Конституції України). Крім того, право на судовий захист набуває подальшої деталізації у процесуальних кодексах (ст.ст. 3, 4 Цивільного процесуального кодексу, ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства). Це право є універсальним юридичним засобом відстоювання людиною своїх прав у будь-якій життєвій ситуації, зокрема, пов'язаній з незаконними діями (бездіяльністю) органів державної влади, у тому числі адміністрації державних підприємств, установ, органів місцевого самоврядування, посадових осіб і службовців названих структур. Воно виконує роль загальної юридичної гарантії прав і свобод людини й одночасно потребує створення владних механізмів забезпечення.

Другою правовою передумовою реальної доступності суду є нормативне закріплення й реальне утвердження рівності громадян перед законом і судом. Це означає, що не встановлюється жодних обмежень для осіб за будь-якими ознаками у разі звернення до суду. Можливість такого особистого звернення залежить від наявності в особи, що звертається, процесуальної правоздатності й дієздатності. При цьому відмова від права або скасування права на звернення до суду за законом є недійсними. Рівний доступ до суду також означає, що громадяни в суді користуються однаковими процесуальними правами і до них застосовуються існуючі норми матеріального права й однакові правила судочинства. Користуються принципом рівного доступу до суду як громадяни України, так і іноземці й особи без громадянства, за винятками, встановленими Конституцією, законами або міжнародними договорами України.

Щодо принципу забезпечення якості правничої допомоги. Якщо розглядати цей принцип суто термінологічно, то його призначення та завдання стає зрозумілим. БПД має бути якісною, такою, що задовольняє потребу її отримувача. Втім при розгляді цього принципу з якісної та кількісної точки зору це є предметом для дискутування. При аналізі цього принципу варто ставити такі питання: що у розумінні законодавства є «якісною правничою допомогою?» критерії вимірювання «якості»? як виявляти відсутність «якості»? хто є відповідальним за неякісну правничу допомогу? як диференціювати відповідальність за надання неякісної правничої допомоги?

Щодо принципу гарантованого державного фінансування. Сутність цього принципу також розкривається на основі термінологічного тлумачення. Оскільки система БПД як елемент доступу до правосуддя потребує законодавчого закріплення того, що на її функціонування будуть виділятися кошти.

Втім очевидними прогалинами, які де-факто нівелюють цей принцип, є:

1. відсутність нормативного, чіткого та стабільного уточнення розміру відповідного фінансування. Хоча і при аналізі розмірів видатків можна спиратись на загальні принципи, здоровий глузд та раціональність, це все одно

не є гарантією того, що держава буде ставити цю систему пріоритетною, особливо в умовах воєнного стану;

2. гарантоване державне фінансування закріплене законом, тобто змінною складовою. Оскільки цей принцип не закріплений у Конституції України, він підлягає редагуванню по загальній процедурі нормотворчості. Хоча фактично і системи БПД не може перестати існувати як феномен, вона може бути видозмінена до моменту винаходу найбільш корисного та ефективного зразка.

Таким чином, подальший розвиток системи БПД потребує гармонізації адміністративної практики з фундаментальними принципами права, а також конкретизації стандартів якості та фінансових гарантій на рівні закону, а не підзаконних актів. Проведений аналіз функціонування системи БПД в Україні свідчить про її перебування у стані інституційної трансформації та наявності диспропорції між нормативним закріпленням керівних принципів та їх практичною реалізацією. Безперечно, такий стан речей потребує подальшого фундаментального дослідження принципів надання БПД та особливостей їх реалізації в умовах воєнного стану та післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
2. Чепік-Трегубенко О. С. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 183-188.
3. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 121-127.